

ABLONCZY BALÁZS

TELEKI PÁL HALÁLAI

■ „Gróf Teleki Pál már évek óta, de különösen amióta a politikai életbe ismét bekapcsolódott, és mint kormányelnök országos nagy feladatokat vállalt, súlyos tépelődések, lelki vívódások és önmagával folytatott harcok között élt” – ez az első mondata annak, a miniszterelnökség sajtóosztálya által írott és az MTI által 1941. április 3-án délután 16 óra 5 perckor kibocsájtott anyagnak, amelynek ugyan szözszerinti idézése tilos volt, de iránymutatásként valamennyi szerkesztőség megkapta.

Ez a mondat – vélhetően megfogalmazója szándékán kívül – jól összegzi azt a lelkiállapotot, amelyben a miniszterelnök a halálát megelőző időszakban vergődhetett. Az alábbiakban nem arra törekszem, hogy mindenáron cáfoljam vagy megerősítem a miniszterelnök öngyilkosságának vagy meggyilkolásának tézisét. Igyekszem bemutatni mindazokat a mozzanatokat, amelyek egyik vagy másik lehetőség mellett szólnak és mindezeket gondosan mérlegelve valamiféle megoldást kínálok a történet végére.

Törékeny lélek

■ Az 1879-ben született tudós-politikus csaknem egész élete folyamán lelki és testi bajoktól gyötört személyiség volt. A visszaemlékezések szerint meglehetősen beteges volt gyermekkorában is, és bár rendkívüli akaraterővel vadászott, lovagolt, sportolt, vetette magát bele a Magyarországon születőben lévő autósportba, kortársainak zömétől eltérően katonai szolgálatot sem teljesített érettségi után – gyenge fizikumára való tekintettel fel-

...halálának interpretációja és a gyilkosság hangsúlyozása: kórtünet. Önfelmentésre („velünk csak megtörténnek a dolgok”) és a felelősséggel való szembenézés hiányára utal.

mentést kapott. Hogy mégis harcolt a háborúban, az annak a ténynek köszönhető, hogy autótulajdonosként járművével együtt bevonultatták az Önkéntes Királyi Magyar Automobiltestületbe, és a szerb fronton futárként teljesített szolgálatot. Az inkább vidám férfikomániára, mint harcoló alakulatra emlékeztető egység feloszlátása után Teleki parancsőrtszikként teljesített szolgálatot az olasz fronton, majd a román betörést követően az erdélyi kormánybiztosságon. Végül 1917 tavaszán leszerelték. A háború azonban őt is megjelölte egy életre: vélhetően a fronton szerezte azt a betegségét, ami a veséjére húzódva 1922-re gyakorlatilag rokkanttá tette őt élete hátralevő részére. Súlyos műtéten esett át 1922 végén és a későbbiekben számtalan esetben kellett katétereznie magát. Telekinek már korábban is voltak olyan tünetei, amelyek fokozódó levertségre, depresszióra, netán neuraszténiára utaltak. 1911-ből is ismerünk már olyan levelet, amelyben a fiatal tudós saját képességeinek hiányára panaszkodik: „érthetetlen, idegen és unalmas” tárgynak nevezte a kartográfia történetét, „butaságaim”-nak ezzel kapcsolatos előadását.¹ Majd néhány héttel később azt is hozzátette, hogy „igazában nem is vagyok komoly geographusok közé való”. Alkalmatlannak mondta magát a Magyar Földrajzi Társaság főtitkári posztjára, sőt lemondott választmányi és levelező tagságáról is.² Hasonló kételyrohamokra később is találunk példát: a súlyos betegsége időszakában, ahol gyakorlatilag már a halálra készült közgazdasági egyetemi tanártársainak írott levelében, vagy a gyógyulás szakaszában, amikor 1923–1924 fordulóján le akart mondani az egyetemi tanári posztról. 1929-ből ismerünk legalább egy végrendeletet, amelyet maga készített el, és amelyben a lehető legegyszerűbb temetést kérte a maga számára.³ Antal István kormánypárti politikus, miniszter emlékei szerint Teleki kétszer is megkísérelt már öngyilkosságot.⁴ Kozma Miklós volt belügyminiszter, MTI-vezér úgy emlékezett feljegyzéseiben, hogy Telekit az első királypuccs napjaiban úgy kellett visszafogni, hogy ne vesse ki magát a budai Királyi Palota ablakán. Teleki néha saját maga is tájékoztatta környezetét „ideges” természetéről, neurotikus panaszairól: a cserkészmozgalom vezetőjének, Baden-Powell-nek írott 1931. szeptemberi levelében arról tájékoztatta a legendás BiPi-t, hogy korábban idegösszeomlása („nervous breakdown”) volt.⁵

Az 1939-ben ismét kormányzásba fogó miniszterelnök olyan időszakban állt az ország élén, amely egy egészséges politikus idegrendszerét is megviselte volna. Teleki személyes sorsa sem alakult jól ebben az időszakban: feleségéről kiderült, hogy halálos beteg, rajongásig szeretett nagybeteg édesanyja kilencven felé járt, sejtethető volt, hogy nem sok van már neki hátra (özvegy Teleki Gézáné Muráti Irén 1941 októberében hunyt el). Mindkét gyermekének házassága is ebben az időszakban ment tönkre: Teleki Géza válófélben volt Mikes Hannától, Teleki Mária, a család Majcsija pedig férjétől, a Teleki által is patronált (így többek között képviselővé választott és a Corvin Áruház irányító testületeibe is beültetett) Zichy Nándortól.

Utolsó napok

■ Mintha ez nem lett volna elég, a miniszterelnököt még egyéb testi bajok is kínozták élete utolsó napjaiban: határidőnaplója 1939-ben és 1941-ben is több fogorvos-látogatást rögzített. Ráadásul a kormányfó a halála előtti hetekben, egy, a Bástya sétányon megtett esti séta során egy gödörbe esett és fájdalmas zúzódásokat szenvedett.

Emellett legalább két ponton szembesülhetett saját politikája kudarcával: a jugoszláv válság várható kimenetele (Jugoszlávia csatlakozása a háromhatalmi egyezményhez, majd az ezt követően lezajlott angolbarát puccs, végül a német katonai beavatkozás) nem olyan absztrakt elvek miatt döntötte halomba külpolitikai elképzeléseit, mint a kitartás a déli szomszédal kötött barátsági szerződés mellett. Személyes és politikai megnyilatkozásai egyaránt azt mutatták, hogy habitusából egyálta-

lán nem hiányzott a néhol cinizmusba forduló pragmatizmus („nem lehet úgy házasságot kötni, hogy ne legyen néhány törött tányér” – mondta a brit követnek az erdélyi bevonulás során történt atrocitásokról, Hitlernek hasonló metaforarendszerrel adta vissza meglátásait ezekről az esetekről: „egy igazi lakodalomban is mindig előfordul verekedés és bicskázás”).⁶ Míg a területgyarapítás lehetőségét meglepedéssel fogadta – erre utal az 1941. március 28-ai minisztertanácson beterjesztett négypon- tos javaslat, amely az esetleges magyar akció *módját* szabályozta, és nem annak *tényét* vonta kétségbe – Belgrád megtámadásával kapcsolatban elkeserítette, hogy Magyarország politikai mozgástere tovább szűkül. Az a bizonyos „nyitott ablak”, amely külpolitikájának egyik alapköve volt (a sokat emlegetett fegyveres semlegesség helyett) bezárulni látszott, és az ország még kiszolgáltatottabb lett Németországnak. A látszat megőrzéséért vívott harcát (a honvédség nem lép addig akcióba, amíg ki nem kiáltják Jugoszlávia végét, magyar alakulatok nem lépik át az ezeréves határt, és nem kerülhetnek német alárendeltségbe) éppen Horthy kormányzó tette lehetetlenné, amikor a berlini ajánlatokon fellelkesülve hozzájárult a német csapatok átvonulásához és a magyar részvételhez.

A másik komoly tényező Teleki halála körül a saját politikai kudarca felett érzett keserősége lehetett. Március utolsó napjaiban a visszacsatolt Szatmárban járt: a várme- gye félig-meddig közéleti pályájának kezdetét jelentette számára és családjá számára, mint ahogy maga is sok szálon kötődött a Kővárvidékhez. Az itt tapasztaltak eléggé el- keserítették: toleráns nemzetiségpolitikai elképzeléseit a helyi hatóságok jobbra negli- gálták. Teleki csalódása még a szoros felügyelet tartott sajtóban is érzékelhető volt: kár- hoztatta a magyarosítást, a hivatalnoki konokságot. Saját politikai szerepéről pedig ki- jelentette: „nem ambicionáltam ezt a helyet, ahol állok, ezt itt is sokan tudják. Nem bánom, ha megharagusznak rám, mert hiszen, ha sokáig tölti be az ember ezt a hivatást, barátokat veszít, fogy a népszerűsége. De ez nem baj, a fontos, hogy az ember teljesítse kötelességét, s ha elkopott, jöjjön helyébe másik, de mondja meg az is ugyanúgy az igazat.”⁷ Ilyenformán március végén, április elején úgy érezhette, hogy külpolitikájá- nak és belpolitikájának legfontosabb elemei is bukásra ítéltettek; környezete nem érti meg, sőt ellene dolgozik, csakúgy, mint a közigazgatás, az ország közvéleménye pedig nem fogékony évek óta hangoztatott nemzetnevelői elveire. Ehhez járult a súlyos be- tegység tudata és a családi drámák előérzete. A korábbi évekből számos esetben tett uta- lást munkatársai előtt az öngyilkosságra, mint lehetséges megoldásra.

Teleki utolsó napját csaknem lehetetlen rekonstruálni. Rengetegen állítják, hogy találkoztak vele, beszéltek vele vagy látták őt. Ha az érdektelen szemtanúkat és a nyilvánvalóan rosszul emlékezőket nem számítjuk, akkor mindenképpen a hiteles tanúk között kell számon tartanunk Újpeéry Elemér diplomatát, Witz Bélát, a Bazi- lika plébánosát, Teleki gyóntatóját, a Sándor-palota személyzetét, Tildy Zoltánt, Náray Antal ezredest, a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács titkárát, talán Németh Kál- mánt, a bukovinai székelyek plébánosát sorolhatjuk fel. 1941. április 2-án délelőtt hivatali ügyeket intézett, majd megjelent a Parlamentben, meglátogatta beteg felesé- gét a Park Szanatóriumban, lelkigyakorlaton vett részt a Bazilikában, majd vissza- ment a Sándor-palotába, ahonnan lebonyolított néhány (jobbára sikertelen) telefont, átvette a Dísz téri külügyminisztériumból átküldött táviratot, amelyben Barcza György londoni magyar követ a várható brit reakciókat ismertette Jugoszlávia meg- támadása esetén.⁸ A halál minden bizonnyal hajnali kettő és fél három között követ- kezett be. A Sándor-palota északkeleti szögletében található, mindössze kétszobás miniszterelnöki lakosztályban, Teleki egy Browning típusú pisztollyal főbe lőtte ma- gát. A dörrenésre éjszaka senki nem figyel fel.

Az orvosszakértői jelentés szerint a következő látvány fogadta a kormányfő tettét reggel felfedező inast: „jobbaldalt a nyakon a jobbkez mutatóujjával érintkezésben

egy nagy típusú, browning revolver fekszik. Az ágypárnája telve van véralvadékkal, amely kétoldalt lecsurgott. Jobboldalt, a halánték-tájékon hajas fejbőr szélén találtuk a behatolási nyílást, amelyet megpörkölt és összezapzódott haj körít. A nyíláson át roncsolt agyvelőrészek ürültek ki. A kimeneti nyílás a bal halántékfalcsonti tájékon látható körülbelül két pengősnnyire tátongó, szintén véralvadékkal és agyrészekkel telt. A fej tájékának megfelelőleg [sic] a falon fillérnyi nyílás látható, amelynek, a környéke a falon tapadó agyroncsalékokkal borított. A holttest vizsgálata azt mutatja, hogy a halál a kora hajlani órákban következhetett be. Az öngyilkosság ténye minden kétséget kizárólag megállapítást nyert.”⁹

Indokok

■ A miniszterelnök meggyilkolása mellett érvelők általában a gyilkosság melletti érveket számba véve magasabb célokra törnek: Teleki meggyilkolásának elismerésétől általában a magyarság megtisztulását, a történelmi igazságtételt várják, a magyarságot ért 20. századi sorscsapások reparációját. Ahogy a gyilkossági tézis egyik elnyúlhetetlen hirdetője fogalmazott: „a részletes vizsgálatokat és levéltári kutatásokat mielőbb el kell kezdeni. Teleki Pál erkölcsi rehabilitációja e kutatások eredményének fényében elengedhetetlen lesz [...] csak úgy, mint a 20. század első fele magyar történelmének e tényből fakadó teljes átértékelése is”.¹⁰ Hasonló következtetésre jutottak a Magyarok Világszövetsége szervezésében tartott Magyarok VII. Világkonferenciáján szervezett tematikus, Teleki Pál halálával foglalkozó szimpózium résztvevői is: zárónyilatkozatukban egyértelműen kiálltak a gyilkossági tézis mellett. A szorgalmazott átértékelés mibenlétét a konferencia egyik résztvevője fogalmazta meg plasztikusan még a gyűlés előtt: „S ha a titkos angol szálakat mozgató Telekit valóban megölték, az ország második világháborús szerepe s népének »bűnös volta« egészen új megvilágításba kerül. S vele együtt a magyar revízióé – az, hogy az etnikailag magyar területek visszakerülése aligha nevezhető háborús cselekménynek, agresszióknak, ahogy ezt az utódállamokban ma is állítják.”¹¹ Az öngyilkossággal szemben felhozott érvek jobbára két csoportba sorolhatók. Az egyikben azok találhatók, amelyeknek terjesztői a haláleset illetve a temetés egy-egy körülményéből vonnak le messzemenő következtetéseket. A „valami nem stimmel” érzéséből kiindulva a búcsúlevél, a temetés vagy az egyes sajtóhírek bizonyos vonásaiból vonnak le következtetéseket.

A búcsúlevelek hitelességét először a *História* című lap oldalain pendítették meg a nyolcvanas évek elején.¹² Majd az itt publikáló Hatós Géza levéltáros és Szilágyi Ferenc irodalomtörténész újraközölték téziseiket egy 1985-ös kötetben, amely meglehetősen sajátos közelítésben vizsgálta a Teleki-írásokat egy önmaga által az új szakma nesztorának kinevezett pszichografológus tollából – a kötethez előszót író Benda Kálmán szakmai elismertsége nyilván segítette ezen nézetek elterjedését.¹³ Rákosné Ács Klára szerint az írás, amelyet elé tettek (a vizsgálat anonim volt, ugyanakkor a levelek tartalma félreérthetetlenül utalt írójukra), nem egy öngyilkos kézírása – kijelentéseinek érvényét ugyanakkor erősen csorbítja, hogy a művészcsaládból származó szerzőnek semmiféle pszichológiai alapképzettsége nem volt.

Más oldalról viszont két igazságügyi írásszakértő is megvizsgálta Teleki Pál elhíresült búcsúleveleinek írásképét: ebben egyértelműen megállapították, hogy a „kérdéses búcsúlevelek Teleki Pál kezétől származnak”.¹⁴ Kijelentésükkel viszont – és ezt a Teleki-haláleset „hivatalos, akadémiai” tézisént támadók sohasem említették – az a komoly probléma, hogy az elemzés elején közlik: az összehasonlítás alapjául felhasználták „Teleki Pál miniszterelnök 1940–1941. évi határidőnaplójának saját kezű bejegyzéseit”, amelyeket a Magyar Országos Levéltárban tanulmányoztak. Állításuk-

nak két komoly hitelességi hiánya van: 1. Teleki Pál 1940-es határidőnaplója nincs meg a Magyar Országos Levéltárban – legalábbis 1997-ben, amikor elkezdtem Teleki Pállal foglalkozni, már nem volt ott. Az 1939-es és az 1941-es példányok lelhetők fel a K 37-es fondban. 2. A miniszterelnök nem maga vezette a határidőnaplóját, hanem személyi titkára, Incze Péter és annak titkárnője, Kundt Alice (aki később Zánkay Péterné néven jelent meg például a háború utáni népbíróági perek tanújaként).¹⁵ Vélelmezhető azonban, hogy a két képzett írásszakértő igazából csak a Teleki-féle búcsúleveleket kétségbe vonó, akkoriban erőre kapó kritika élet akarta elvenni kijelentésével: az elemzés folyamatában és végeredményében még csak utalást sem tettek a határidőnaplóra.

A nyolcvanas évek után a kétezres évek elején vállalkozott szerző, hogy valamegyes kritikai apparátussal vegye szemügyre a búcsúlevelek szövegét. Csapodi Csaba (1910–2004), a jeles könyvtörténész a Szent István Akadémián megtartott székfoglaló előadásában értékelte újra a rendelkezésre álló forrásokat és feldolgozásokat – bár korántsem mindet. A közép- és kora újkori magyar művelődés kutatásában európai színvonalon alkotó, a Baumgarten-jutalomtól a Széchenyi-díjig számos kitüntetést megkapó Csapodi ebben a kései művében képzettségétől elég távol eső területre merészkedett. Kifogásainak döntő része nem technikai, hanem filológiai jellegű, amikor a búcsúlevél egyes kijelentéseit próbálja elemezni és szembevetni nem éppen helytálló történeti tényekkel („Hitler ajánlatát visszautasítva a magyar csapatok nem léptek túl a régi magyar határokon”), stílári kifogásokkal („nemzeteket nem szoktak pocskának vagy legpocskábbnak nevezni”), esetenként kissé naiv pszichologizálással („mintha egy hisztérikus lelkialkatú, könnyen összeomló ember írná”) érvelve a levelek hamisított vagy előre elkészített volta mellett. Állításainak egy része némi történeti tudással vagy Teleki életpályájának ismeretében rögvést cáfolható. Csapodinak ráadásul a búcsúlevelek kézírása is túl jól sikerültnek tűnt: a Nerpel–Wohlrab szerzőpáros elemzésével kapcsolatban kijelentette, hogy „ez a hasonlóság teszi ugyancsak megkérdőjelezhetővé a búcsúlevél hitelességét”.¹⁶

A búcsúlevelekkel kapcsolatban gyakran felvetődik még az is, hogy a miniszterelnök olyan szokatlanul erős kijelentéseket használ, mint a „hullarabló”, a „legpocskább” és az „odadobott becsület”.¹⁷ A közvélemény egy részében élő, tudós professzort, nemzetnevelőt, bölcs, katolikus államférfit mutató képbe ez valóban nem illik bele: ugyanakkor kevesen tudják, hogy Teleki nemcsak kedvelte, hanem sűrűn használta is azokat a kifejezéseket, amelyek a korszakban sem voltak egészen bevettek kissé kaptos férfitársaságokon kívül. 1923-ban így írt Cholnoky Jenőnek, amiért visszavonulni szándékozott egyetemi tanári állásából: „Ezért ne haragudj – egy-két csúnyát káromkodhatsz – de legjobb, ha in effigie úgy felrúgsz, hogy még Szt. Péter is alám baszik”.¹⁸ És még feleségét sem kímélte elég kétes ízlésű rímeivel: „Működésnek a helye/ egye meg a kutya f...” – írta a frontról egyik képeslapján, amely azt a vasútállomást ábrázolta, amelynek éppen a parancsnoka volt.¹⁹ Élénk fantáziájuk kitalálhatják, hogy mi az a kecskerím, ami a Teleki által kipontozott részre illik. Cserkésztszti körökben pedig közismert volt szabadszájúsága, aminek számos írásos nyoma is maradt.

Ha van olyan tény, ami a búcsúlevélben elgondolkodtató, az a Horthyval kapcsolatban kiérezhető csalódottság és a korábban kettejük kapcsolatában meglévő bizalmi viszony eltűnése: levelét nem Bóliként írta alá (mint azt a hozzá közeli viszonyban lévők esetében néha megtette), és a megszólítás, illetve a tegeződés között feszülő ambivalencia is utal saját zaklatott idegállapotára.

Mások a haláleset elemzésekor az öngyilkosoktól megtagadott egyházi temetéssel érvelnek. Márpedig Telekit kétségkívül katolikus szertartás keretében kísérték utolsó útjára. Tudható azonban, hogy az 1917-es katolikus egyházi törvénykönyv

(*Corpus Juris Canonici*) egyik gumiparagrafus, amely pillanatnyi elmezavarral érvel, kikerülhetővé teszi az egyházi közreműködés nyílt megtagadását.²⁰ Ráadásul, ha az adott személy halála előtt a megtérés valamilyen jelét adta, úgy mégis megadható számára az egyházi temetés, ami ugyanakkor nem jelenti a belső, egyházi fórumon történő feloldozást.²¹ Ebben pedig kétségkívül segíthettek az olyan megjegyzések a búcsúlevélben, mint a „bűnös vagyok”. Ráadásul a korabeli egyházi törvénykönyv a párbajban elhunytakkal vagy a hamvasztást kérőkkel szemben sem volt különösebben kíméletes. Serédi Jusztinián esztergomi érsek ennek megfelelően liturgikus szempontból a lehető legalacsonyabb szinten tartotta Teleki temetésének katolikus jellegét: a beszentelést Witz Béla prelátus, Teleki gyóntatója végezte, egyházi főméltóságok nem vettek részt benne. Míg néhány hónappal korábban, Csáky István külügyminiszter temetését a hercegprímás celebrálta.

Az utolsó olyan személy, aki nem spekulatív gondolatmenetek vagy félinformációk alapján, hanem új források bevonásával próbálta meg igazolni a gyilkossági téziseket, az Zakar András volt. Az eredetileg gépészmérnöki végzettségű Zakar, aki Mindszenty bíboros magántitkára is volt, majd emiatt súlyos börtönbüntetést szenvedett, a sumér hitvilággal, a sumér-magyar rokonsággal illetve a Kazár Birodalom történetével foglalkozó írások után a hetvenes évek végén folytatott széles körű anyaggyűjtést annak érdekében, hogy bizonyítsa: Teleki Pált meggyilkolták. 1983-ban, Bécsben megjelent kötetének nagy erénye, hogy számos olyan szereplőt szólaltatott meg – vélhetően az utolsó pillanatban – akik érdemi információkkal tudtak szolgálni a miniszterelnök haláláról: így az orvosszakértői véleményt aláíró Leviczky Károly rendőrorvost (aki továbbra is kitarított korai szakvéleménye mellett: öngyilkosság történt), Teleki sógornőjét, Bissingen Erzsébetet, a Teleki-palota személyzetét, stb.²² A rettenetesen rossz szerkesztéssel, temérdek hibával és nyilvánvaló történelmi tévedésekkel terhelt kötet olyan koncepciót kanyarított Teleki halála köré, amely semmilyen tekintetben nem állja ki a történeti tényekkel való összevetés próbáját. Eszerint Telekit vélhetően József téri palotájában ölték volna meg a németek (netán személyesen maga Keitel és/vagy Göring), holttestét becsempészték a Sándor-palotába; megöletésének oka pedig az volt, hogy nagyszabású angol–magyar szövetségi tervet dolgozott ki, és kívánt eljuttatni Londonba, amely például 60 ezer ejtőernyős Mohács–Baja térségben történő ledobásával számolt. Attól az apróságtól eltekintve, hogy a Brit Birodalomnak 1941 elején összesen nem volt ennyi ejtőernyőse (később sem nagyon), hogy a kísérletnek semmilyen nyoma nem maradt a fennmaradt magyar vagy brit iratokban, néhány hallomásból szerzett információra támaszkodva Zakar egész krimit kerített a plánumot vivő futár elfogása és az irat megkaparintása köré. Ráadásul olyan szereplőknek nyújtott aránytalanul nagy szerepet, akiknek feltűnése Teleki körül semmivel nem igazolható (állítólagos „cserkésztitkáré”), vagy olyan informátoroknak tulajdonított szerepet, mint Szabó Dénes tompai tanító, aki 1941. április 4-én hallotta a BBC-ben, hogy az ominózus futárt miképpen tartóztatták fel a németek. Zakar az általa írottak hitelességét úgy igyekezett megteremtteni, hogy beszélgetőpartnerei címét, foglalkozását, a lefolytatott beszélgetés helyét (pl. „a Szilágyi Erzsébet fasorban, a Budagyöngye magasságában”) is igyekezett megadni. És bár az igyekezet némileg komikusan hat (mennyivel visz közelebb minket a történet feltárásához, ha megtudjuk, hogy az adott személy „lámpagyári munkás” és „135%-os normás”?), sikeresnek tűnik. Zakar könyve nemrég megjelent új kiadásban (Kairosz Kiadó, 2009) és az öngyilkosságot kétségbe vonók, Bakos Batutól Stóffán Györgyig előszeretettel használják.²³ Utóbbi még azzal egészítette ki a hetvenes évek végén kialakított forgatókönyvet, hogy a közelmúltban megjelentetett munkájában leírta: Németországban találkozott azzal a Magyarországról sorozott, pilisvörösvári sváb származású, hajdani SS-katonával, aki állítása szerint lelőtte Telekit.²⁴ A szerző

mindösszesen arról feledkezett meg, hogy a magyarországi SS-toborzások csak 1942-ben indultak meg: bár nem elképzelhetetlen, hogy egy-egy elkötelezett nemzetiszocialista népi német átszökött a birodalomba, hogy ott katonai szolgálatot teljesítsen, de az állítólagos vallomás több helyen sem egyezik az ismert tényekkel (lővések száma vagy az, hogy egy tárgyalóhelyiségben miért is van ágy, stb.), így elég nehéz komolyan venni.

Ezekből a művekből táplálkoznak azok a szívós legendák, amelyek a magyarországi politikai okkultizmus képviselőinek írásaiban rendre felbukkannak az orvosszakértői jelentést szintén aláíró Bakay Lajos orvosprofesszor szavahihetőségével, az állítólagos angol tervvel és Keitel látogatásával kapcsolatban. Számos esetben kimutatható, hogy a tömegkommunikációban megszólaltatott állítólagos szemtanúk már a Zakar-féle kötet megfogalmazásait adják elő történeti igazságként, nem a saját emlékeiket.

Ezenközben sem Teleki közvetlen családtagjai, sem az őt közelről ismerő politikusok, munkatársak közéleti személyiségek nem cáfolták, hogy öngyilkos lett: sem Bethlen István, sem Horthy, sem Hóman Bálint, Kozma Miklós, de Incze Péter, Rónai András sem képviselt ilyen nézeteket.²⁵ Nem merült fel Nürnbergben, nem merült fel róla bizonyíték a német biztonsági szervek irataiban, a nemzetközi szakirodalomban, a korszak főszereplőinek vallomásaiban. Azok a kortársak, akik ennek lehetőségét felvetették (Zsitvay Tibor, Nagybacsoni Nagy Vilmos, Bethlen Béla, Kádár Gyula) nem álltak közel Telekihez, és jobbára másodkézből származó információkra támaszkodtak.

Bár Teleki esetleges meggyilkolásának híre nem módosítaná döntően a 20. századi magyar történelem képét, és semmiképpen nem várható tőle a Nagy Magyar Igazságtétel bekövetkezése, természetesen nem lehet kizárni azt, hogy a miniszterelnök mégsem lett öngyilkos. Ennek az állításnak azonban egyelőre meglehetősen soványak a bizonyítékai, míg az önkezű halál tézise mögött elég komoly érvek vonulhatnak fel: orvosszakértői véleményektől visszaemlékezéseken át pszichotörténeti elemzésekig.

Teleki halála egy kulcsmomentumban következett be: mindenki pontosan emlékezett rá, hol volt, mit csinált, amikor megtudta a hírt. Ha máshogy nem, arra fel kellett figyelnie, hogy német motoros alakulatok vonultak át Budapesten április harmadika reggelén. A temetés alatt megszólaló légiriadó-szirénák pedig baljós előjelet közvetítettek mindazoknak, akik aggódtak Magyarország sorsáért. Számos írástudót is megrázott Teleki halála, akik versben, írásban adóztak kegyelettel emlékének Illyés Gyulától Márai Sándoron át Keresztury Dezsőig. Ennek ellenére halálának interpretációja és a gyilkosság hangsúlyozása: körtünet. Önfelmentésre („velünk csak megtörténnek a dolgok”) és a felelősséggel való szembenézés hiányára utal.

■ JEGYZETEK

1. Magyar Földrajzi Múzeum Archívuma (Érd), Cholnoky-hagyaték, 4. doboz, Levelek 1911. I–VI., Teleki Pál levele Cholnoky Jenőnek, Budapest, 1911. január 11.
2. Magyar Természettudományi Múzeum – Tudománytörténeti Gyűjtemény, Lóczy-hagyaték, 806/15, Teleki Pál levele Lóczy Lajosnak, London, 1911. március 13.
3. Teleki 12 év előtti intézkedése saját temetéséről. Népszava, 1941. április 4. 3. Ezt megerősíti a Magyarországi Piarista Rendtartomány Központi Levéltárában, a Papp-hagyatékban őrzött, dátumozatlan, hasonló tartalmú Teleki-kártya is.
4. György István: A Teleki Pál-dosszié. Népszabadság 1968. július 7. 6.
5. Scout Association Archive (London – Gilwell Park), TC/50, Teleki Pál levele Baden-Powell-nek, Budapest, 1931. szeptember 21.
6. The National Archives, FO 371, vol. 26628, 15–21. f. O'Malley követ éves jelentése Eden külügyminiszternek, Budapest, 1941. április 4. Ill. Ránki György (szerk.): Hitler hatvannyolc tárgyalása, 1939–1944. I. Magvető Kiadó, Bp., 1983. 166–167.

7. A megbékülés, az összeforrás és a szabadság politikáját folytatjuk. Magyarország 1941. március 27. 5; Merjünk bátran magyarok lenni – mondotta Teleki miniszterelnök Szatmárnémetiben. Magyar Nemzet 1941. március 28. 5.
8. Az utolsó napról ld. Tilkovszky Loránt: Teleki Pál titokzatos halála. Helikon Kiadó, Bp., 1989. 114–121; Ablonczy Balázs: Teleki Pál. Osiris Kiadó, Bp., 2005. 498–500.
9. Magyar országos Levéltár, K 26, Miniszterelnökség, 1382. cs, III t., 2700. sz. Leviczky Károly és Bakay Lajos jelentése, Budapest, 1941. március (sic!) 3.
10. Stöffán György: Az utolsó Habsburg-kaland – „Én öltem meg Teleki Pált!” h. n. é. n. 47.
11. Tamáska Péter: Mártír, talapzat nélkül. Magyar Hírlap 2008. augusztus 9.
12. A levelek 1959-ben kerültek elő Horthy Miklós kormányzói iratai közül, számos helyen fellelhetők az interneten és szöveggyűjteményekben, szövegük ismert:
„Főméltóságú Úr!
Szószegők lettünk – gyávaságból – a mohácsi beszéden alapuló örökbéke szerződéssel szemben. A nemzet érzi és mi odadobtuk becsületét.
A gazemberek oldalára álltunk – mert a mondvacsinált atrocitásokból egy szó sem igaz! Sem a magyarok ellen, de még a németek ellen sem! Hullarablók leszünk! A legpocsékabb nemzet. Nem tartottalak vissza. Bűnös vagyok.
Teleki Pál
1941. ápr. 3.”
Emellett található egy cetli, amely azt közli a kormányzóval, hogy a „kísérlet” sikerületlensége esetén is lemond. Közli őket: Szinai Miklós-Szűcs László (szerk.): Horthy Miklós titkos iratai. Kussuth Kiadó, Bp., 1972; HMTI, 55. a-b. sz.
13. Rákosné Ács Klára: Vallanak a betűk. Magvető Kiadó, Bp., 1985. 159–190. (Ebben a fejezetben közli Hatos Géza és Szilágyi Ferenc is korábbi írásait.)
14. Nerpel József – Wohlrab József: Írásszakértő és történettudomány. História 1985. 1. sz. 20–23.
15. A határidőnapló elemzéséről és történeti felhasználásáról lásd.: Ablonczy Balázs: A kegyelmes úr napjai. Kísérlet Teleki Pál miniszterelnök határidőnaplójának elemzésére. Korall 2004. szeptember (17). 193–207.
16. Csapodi Csaba: Teleki Pál „búcsúlevele”. In: Görbe László (szerk.): A Budapesti Piarista Gimnázium Évkönyve a 2002/2003. iskolai tanévről. Bp., é. n. 24–33.
17. Erre hivatkozik pl. Török Béla: Teleki Pál tragédiája. Sydney, 1972. Idézi: Tilkovszky: i. m. 110.
18. MFMA, Cholnoky-hagyaték, Cholnoky-Teleki-levelezés külön dosszié, Teleki Pál levele Cholnoky Jenőnek, d. n., h. n. [valószínűleg 1923 vége]
19. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Levelestár, Teleki Pál képeslapja Teleki Pálnénak, Stanjel, d. n. [1915-1916]
20. Az 1917-es törvénykönyv temetésre vonatkozó 1203-1242. kánonjait lásd http://www.intratext.com/LXT/LAT0813/_P3V.HTM skk. (letöltve: 2012. február 4-én)
21. Szuromi Szabolcs Anzelm O.Praem.: Az egyházi temetés, mint a lelkek üdvösségének szolgálata. Megjegyzések a katolikus egyház temetési fegyelméhez. Iustum Aequum Salutare 2008. 3. sz. 212.
22. Zakar András: Gróf Teleki Pál halála. Bécs, 1983. EOLA.
23. Ld. dr. Bakos Batu: Gróf Teleki Pál halála. <http://www.szozat.org/showpage1272.htm> (Letöltve: 2012. február 3.)
24. Stöffán: i. m. 8-10.
25. A család meglátásaira ld. Kubassek János: Gróf Teleki Pál utolsó napjai – Ahogyan veje, gróf Zichy Nándor látta. Napi Magyarország 2000. március 4. 31; Földesi Margit: A név mindig kötelez. Washingtoni találkozás Teleki Pál menyével, gróf Mikes Hannával. Magyar Nemzet 2000. november 11. 23.